

SEBAPOROZUMENIE V KANTOVEJ TEÓRII SVETOOBČIANSTVA

SANDRA ZÁKUTNÁ, Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Inštitút filozofie,
Prešov, Slovenská republika

ZÁKUTNÁ, S.: Self-Understanding in Kant's Theory of Cosmopolitanism
FILOZOFIA, 78, 2023, No 6, pp. 462 – 473

The paper is based on Kant's understanding of history as a process for which a human is responsible, not only in the sense of the human species, but also as an active and engaged individual. The paper focuses on the issue of cosmopolitanism from the perspective of the people's need to understand themselves when they do not merely attempt to explain the course of history so far but are aware of their responsibility in the ongoing process of the formation of a cosmopolitan order. The paper analyses the techniques and procedures proposed by Kant that are necessary for the realization of the ideas of cosmopolitanism. It mainly deals with Kant's view on the issue of (cosmopolitan) education, his method for learning to think philosophically, and his understanding of the concept of *Bildung* as the moral formation of the individual, who becomes a self-conscious person able to understand their opportunities in history.

Keywords: Bildung – History – Immanuel Kant – Cosmopolitanism – Education

1. Úvod

Pri hľadaní východísk kozmopolitizmu sa mnohé súčasné teórie obracajú práve na Kanta, pre ktorého je najvyššou ideou dosiahnutie večného mieru na celom svete, ktorý stotožňuje s najvyšším politickým dobrom. Predmetom tejto štúdie nie je celková analýza Kantovej teórie svetoobčianstva, keďže ide o komplexný problém presahujúci rozsahový rámec príspevku. Štúdia sa zameriava na problematiku svetoobčianstva z pohľadu potreby človeka porozumieť sebe samému, keď sa nepokúša iba vysvetľovať doterajší priebeh dejín, ale uvedomuje si svoju zodpovednosť v neustálo procese formovania svetoobčianskeho stavu. Kant predstavuje konkrétne kroky, ktoré sú potrebné na to, aby sa idey kozmopolitizmu mohli uskutočňovať a štúdia sa zameria na ich analýzu. V prvej časti pôjde o Kantov pohľad na problematiku výchovy, návrh jeho metódy učenia sa filozoficky myslieť a o dôležitosť konceptu *Bildung* ako celkového morálneho formovania jednotlivca. Druhá časť sa v kontexte Kantovej teórie svetoobčianstva venuje problematike sebauvedomelého, slobodného

a morálneho človeka, ktorý si je vedomý zodpovednosti participovať na ľudských dejinách. Táto časť sa zároveň zameriava na celkové mravné zdokonaľovanie a rozvíjanie jednotlivca i ľudského rodu v úzkom spojení s ideou svetoobčianskej výchovy, ktorá je kľúčovou zložkou pri sebahporozumení človeka ako svetoobčana.

2. Výchova a morálne formovanie

Kantove prednášky k pedagogike (*Immanuel Kant über Pädagogik*), ktoré editoval jeho študent Friedrich Theodor Rink (1803), v sebe zahŕňajú viacero tém, ktoré nachádzame aj v Kantovej filozofii dejín. Sú to napríklad otázky pokroku, ľudskej prirodzenosti alebo svetoobčianstva. V týchto prednáškach sa Kant prezentuje najmä ako učiteľ, čo je podstatne iná pozícia, akú poznáme z jeho *Kritik* alebo malých spisov. Kant v nich, viac ako v akomkoľvek inom spise, apeluje na vedomie, že to, kam sa ako ľudstvo môžeme posunúť, máme vo vlastných rukách. Sme jediným prírodným druhom, ktorý, podľa Kanta, musí byť vychovávaný. Okrem istých prírodných predispozícií, ktoré musia ľudia rozvinúť, nemajú od prírody dané nič, čo by ich doviedlo k tomu, aby sa stali morálni, k morálke musia byť v prvom rade „vedení“ (respektíve postupne učení či vychovávaní) a neskôr sa na tomto stave aktívne podieľať. Práve výchova je, podľa Kanta, kľúčovým prostriedkom, pomocou ktorého sa jednotlivci, ako aj celý ľudský druh, môžu priblížiť primeranému a účelnému rozvoju prírodných predispozícií.

Kant popisuje štyri fázy výchovnovzdelávacieho procesu: disciplínu, civilizovanie, kultivovanie a moralizáciu. Ľudská bytosť musí byť disciplinovaná, disciplína však znamená iba skrotenie divokosti a v ľuďoch ponecháva len zvyk (1803, AA 9, 480). Kultivácia, vrátane vyučovania, je záležitosťou kultúry, v ktorej ľudská bytosť získa mnoho zručností. Na to, aby bol človek zrelý pre ľudskú spoločnosť, vyžaduje určitú formu kultúry, ktorú Kant nazýva civilizácia. Píše, že „jej predpokladmi sú mravy, dobré správanie a určitá obozretnosť, čím ľudská bytosť získava schopnosti nevyhnutné pre spoločnosť“ (ibidem, 450). Kant zdôrazňuje, že stav kultivácie a civilizácie síce môže viesť k človeku dobrých mravov, no ešte nemusí dospieť k mravne dobrej ľudskej bytosti. Preto, poslednou zložkou výchovnovzdelávacieho procesu má byť moralizácia, aby ľudská bytosť „získala dispozíciu nevyberať si nič iné ako dobré ciele“ (ibidem). Tento stav je však dlhodobou úlohou a ešte nebol dosiahnutý, preto by sa mala každá generácia zamerať na ďalšie zlepšovanie. Podľa Kanta sa stále žilo v čase disciplinovania, kultivovania a civilizovania, ale nie v čase moralizácie. Rovnako aj v *Ideji ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle* varuje, že ľudia ešte nie sú morálne zrelí:

Umenie a veda nás *kultivujú* do vysokého stupňa. Sme až zat'azene *civilizovaní* do všelijakej spoločenskej spôsobilosti a slušnosti. Ale aby sme sa

mohli pokladať za *moralizovaných*, chýba ešte veľmi veľa. Lebo ku kultúre patrí ešte aj idea morality (Kant 1996b, 67).

Dodáva, že pri morálnom formovaní ľudí musí byť prítomná aj snaha štátov, ktoré úplne nelogicky využívajú svoju silu na to, aby sa zväčšovali, ale oveľa užitočnejšie by bolo, keby sa snažili svojich občanov vzdelávať (Kant 1996b, 68). Bez toho totiž nebude možné dospieť k finálnemu kroku ku kultúre, teda svetoobčianskemu stavu.

Čo sa týka spôsobu výučby, pre Kanta je to predovšetkým učenie sa filozofovať, ktoré možno použiť ako príklad vedenia mladých ľudí k „záujmu 1) o seba, 2) o ostatných, a tiež 3) o to najlepšie pre svet“ (1803, AA 9, 499). Ako dodáva, naučiť niekoho myslieť je komplikovanou a náročnou úlohou (ibidem, 450), no ešte náročnejšie je dosiahnuť schopnosť myslieť sám za seba. Tieto úlohy priamo súvisia s Kantovou požiadavkou na dobrých a profesionálnych učiteľov, jednotlivcov, ktorí „sa zaujímajú o najlepší svet, a ktorí sú schopní predstaviť si myšlienku budúceho zlepšeného stavu ako možného postupného postupu ľudskej prirodzenosti k svojmu účelu“ (ibidem, 449).

Keď Kant hovorí o výchove, delí ju na starostlivosť a formovanie, ktoré môže byť 1) negatívne – predstavuje ho disciplína, vďaka ktorej je možné eliminovať chyby, a 2) pozitívne, pozostávajúce z inštruovania a vedenia študentov. Práve vedenie je veľmi dôležité, ak hovoríme o schopnostiach učiteľa, ktorý študenta usmerňuje pri vykonávaní toho, čo sa naučil. Kant v tomto prípade upozorňuje na rozdiel medzi inštruktorom (*Informator*), ktorý je len učiteľom a vychováva pre školu, a tútorom (*Hofmeister*), ktorý je sprievodcom a vychovávateľom pre život (ibidem, 452). Komplikovanou a náročnou úlohou je teda naučiť mladých ľudí myslieť (ibidem, 450) a dosiahnuť, aby dokázali myslieť sami za seba. Podľa Kanta musia byť učitelia nielen majstrami vo svojom odbore, zároveň musia byť trpezliví v komunikácii so študentmi, pretože sú zodpovední za rozvoj porozumenia a kultiváciu charakteru študentov. Kant uvádza, že učitelia pri vyučovaní mladých ľudí často nepočkajú, kým ich porozumenie dozreje a chcú, aby sa študenti naučili niečo, čomu ešte nie sú pripravení porozumieť. Píše, že existujú ľudia, ktorí veľa študovali, ale prejavujú málo umu, a varuje, že akadémiie vypúšťajú do sveta viac nezrelých hláv (*abgeschmackte Köpfe*) než ktorákoľvek iná verejná inštitúcia (1999b, 49). Vyučovať študentov teda pre Kanta znamená viesť ich (nie niest'), učiť ich myslieť (nie myšlienky) s cieľom kultivovať ich morálny charakter, čo zabezpečí, že študenti budú zrelí nielen naoko, ale budú schopní porozumenia. Učiteľ by mal mladých ľudí nielen poučovať o stave výskumu v rôznych oblastiach filozofie, ale mal by vidieť svoju povinnosť v tom, aby im pomohol dosiahnuť porozumenie – na jednej strane porozumenie sebe samému a na druhej strane porozumenie svetu. To je, podľa

Kanta, úlohou zétetickej – bádajúcej – metódy, keď u mladých ľudí dochádza k osvojovaniu rozmýšľania a vytvárania samostatných úsudkov (1999b, 50).

Od zimného semestra 1776/1777 do zimného semestra 1786/1787 učil Kant kurz praktickej pedagogiky štyrikrát a jeho prednášky o pedagogike jasne ukazujú orientáciu, ktorá dominuje jeho malým spisom z osemdesiatych a deväťdesiatych rokov. Už v týchto prednáškach nachádzame Kantovu myšlienku, že dobro vo svete pochádza z dobrej výchovy a že „návrh plánu výchovy musí byť vytvorený svetoobčianskym spôsobom“ (1803, AA 9, 448), formulujúc zásadu umenia výchovy, na ktorú by sa nemalo zabúdať:

[...] deti by sa mali vychovávať nielen so zreteľom na súčasnosť, ale skôr so zreteľom na lepší stav ľudského druhu, ktorý by mohol byť v budúcnosti možný; to znamená, spôsobom primeraným myšlienke ľudstva a jeho poslaniu (ibidem, 447).

Analogicky k svojej svetoobčianskej teórii Kant odkazuje na náčrt teórie výchovy ako na vznešený ideál, ktorý sa nemusí uskutočniť okamžite, ale nesmie byť považovaný za chimérický (ibidem, 444). Úloha výchovy je v procese približovania sa k pokroku veľmi dôležitá, pretože „ľudská bytosť sa môže stať človekom iba prostredníctvom výchovy a nie je ničím iným, než tým, čo z neho urobí výchova“ (ibidem, 443). Kant kritizuje rodičov, učiteľov a vládcov, ktorí sa nestarajú o morálne formovanie detí, ktoré by mladej generácii umožnilo pracovať v mene toho najlepšieho, čo by bolo pre svet možné (*das Weltbeste*). Aj preto je Kantova výchovná teória svojou povahou svetoobčianska a predpoklady pre svetoobčianstvo sú výsledkom dlhodobej pomoci mladým formovať ich vlastný mravný charakter, aby dokázali rozumieť samým sebe a následne sa mohli podieľať na veciach verejných.

Schopnosť samostatne myslieť a uvedomovanie si náročnosti tejto úlohy je však len jednou zložkou toho, aby bolo možné u Kanta hovoriť o porozumení samému sebe. Ďalšou kľúčovou zložkou (nielen) výchovnovzdelávacieho procesu je morálne formovanie (*Bildung*), kultivovanie charakteru, ktoré vo veľkej miere prispieva k poznaniu seba samého. Až následne je možné hovoriť o akýchkoľvek ďalších alebo vyšších cieľoch súvisiacich so svetoobčianskou ideou, ktorá je pre Kanta najvyšším cieľom ľudstva. Aj v prednáškach o pedagogike Kant zdôrazňuje, že celkový pokrok ľudstva je možné dosiahnuť iba v ľudskom druhu a výchovu nazýva umením, ktorého prax sa musí zdokonaľovať v priebehu mnohých generácií,¹ no myšlienka

¹ „Každá generácia [...] je schopnejšia prinášať výchovu, ktorá proporcionálne a účelovo rozvíja všetky prirodzené predispozície ľudských bytostí, čím vedie celý ľudský druh k svojmu poslaniu“ (Kant 1803, AA 9, 446).

morálneho formovania jednotlivcov je dôležitá, keďže vedie k tomu, aby sa títo jednotlivci priamo podieľali na svetoobčianskej idei. V tejto súvislosti Kant zdôrazňuje význam verejného vzdelávania (v porovnaní s domácim), ktoré pomáha rozvíjať charakter občana (1803, AA 9, 453). Cieľ výchovy a vzdelávania, a to aj formou vyučovania filozofie, alebo, lepšie povedané, filozofovania, súvisí s myšlienkou priblížiť sa k svetoobčianskemu stavu, pričom úloha učiteľov (s už vyššie uvádzaným upozornením, že nemá ísť o inštruktorov, ale tútorov) je pri postupe k svetoobčianskemu stavu nenahraditeľná, keďže „práve vo výchove leží veľké tajomstvo dokonalosti ľudskej prirodzenosti“ (ibidem, 444).

Základným rozdielom medzi Kantovou svetoobčianskou teóriou a súčasnými svetoobčianskymi výchovnými teóriami je, podľa Cavallara, to, že Kant sa pokúša dosiahnuť svoje svetoobčianske ciele tak, že k nim ide obchádzkou (2015, 132). Na rozdiel od mnohých dnešných prístupov sa Kant svetoobčianske ciele nepokúša dosiahnuť spôsobom, že by svetoobčianske hodnoty jednoducho predpokladal za automaticky prítomné, ale zdôrazňuje práve úlohu *Bildung* (morálneho formovania) ako účelu osebe. Svetoobčiansky stav je idea, na ktorej je potrebné pracovať dlhodobu a týka sa každého jedného človeka. Človeka, ktorý je uvedomelý, samostatne mysliaci a zároveň morálny – to ho však musí niekto naučiť. Kant to považuje za možné, dokonca to ani nepovažuje za náročné, ak má žiak dobrého učiteľa a zvolí sa správna metóda. Je však problematické zabezpečiť to „plošne“ – či už v rodinách, školách alebo štátoch.

3. Človek a idea svetoobčianstva

Predchádzajúca časť poukázala na problematiku morálneho formovania jednotlivcov výchovou na ich ceste k seba porozumeniu ako samostatne mysliacich morálnych bytostí. U Kanta ide o prvý, nevyhnutný krok k tomu, aby mohol hovoriť o rozvoji druhu, čo priamo súvisí s človekom ako uvedomelým občanom spoločnosti a predstavuje jeden zo základných problémov Kantovej teórie svetoobčianstva. Zatiaľ čo výchova jednotlivca je predmetom pedagogiky, výchova druhu je v Kantovom prípade predmetom jeho filozofie dejín, a dá sa dosiahnuť len svetoobčianskym spôsobom. Aj jeho slávnu esej *Odpoveď na otázku: čo je to osvietenstvo?* (1784) je možné čítať v kontexte toho, že podľa neho je oveľa jednoduchšie výchovou a morálnym formovaním „osvietiť“ jednotlivca než dobu alebo ľudský druh vo všeobecnosti tak, ako to formuluje v roku 1786 v malom spise *Co znamená orientovať sa v myšlení?*, keď píše:

Založit osvícenství v jednotlivých subjektech výchovou je tedy velmi snadné; musí se pouze brzy začít s přivykáním mladých hlav této reflexi. Ale osvětit dobu je dlouhodobou záležitostí; neboť je zde dáno mnoho vnějších překážek, které onen druh výchovy zčásti zapovídají, zčásti ztěžují (Kant 2002, 168).

V eseji *Odpoveď na otázku: čo je to osvietenstvo?* charakterizuje heslo osvietenstva ako „Sapere aude!“ – „maj odvahu používať svoj vlastný rozum!“ (Kant 1993, 381), a dodáva, že mnoho ľudí uprednostňuje žiť nesvojprávne, keďže je to veľmi jednoduché a pohodlné a nesvojprávnosť sa pre človeka stala druhou prirodzenosťou, keď naozaj nie je schopný používať svoj rozum, lebo mu doteraz nebolo umožnené, aby to vôbec skúsil. Kant volá po reforme zmýšľania (ibidem, 382) a vykročenie smerom k svojprávnosti je významným impulzom, ktorý je nevyhnutný na sebauvytváranie a určovanie človeka v toku dejín. Na otázku, či sa vo vtedajšej spoločnosti žilo v „osvietenom“ veku Kant, prirodzene, odpovedá záporne. Hovorí, že sa žilo vo veku osvecovania a k tomu, aby ľudia dokázali dobre a spoľahlivo používať svoj vlastný rozum, chýba ešte veľmi veľa, keďže ľudia veria mnohým predsudkom (ibidem, 385).

V tejto súvislosti predstavuje dva spôsoby používania rozumu. K súkromnému používaniu dochádza, keď človek hľadá vhodné prostriedky na dosiahnutie stanovenej cieľov. Na osvietenie je však potrebná sloboda používať vo všetkom svoj rozum verejne, a len táto skutočnosť môže medzi ľuďmi priniesť osvietenie. Pri verejnom používaní rozumu sa človek teda dostáva ešte ďalej – predstavuje rozumnú, slobodnú a morálnu bytosť. Kant hovorí, že ak niekto používa rozum verejne ako učenec, jasne tým deklaruje, že ide o otázku vnútorného rastu, vzdelania a morálneho zdokonalenia. Opäť však nejde o získavanie vedomostí (ibidem, 383), ale o používanie rozumu, na základe ktorého je človek schopný kreovať spoločenský svet. To predpokladá uvedomelých ľudí, ktorí chcú vystúpiť zo svojej nesvojprávnosti a neboja sa používať vlastný rozum v súlade s morálkou. Idea verejného používania rozumu nie je u Kanta deskriptívna, ale normatívna, a intelektuálna nezávislosť je podľa neho proces pozostávajúci z dvoch krokov: prvý krok pozostáva z oslobodenia seba samého od autority poručníkov, druhý z naučenia sa rozpoznať autoritu rozumu (Deligiorgi 2005, 60 – 61).

Ako teda postupuje Kant pri vysvetľovaní človeka ako sebauvedomelého spoločenského tvora a člena spoločnosti? V malom spise z roku 1786 *Domnelý začiatok ľudských dejín* sa Kant pokúsil ukázať človeka v pohybe dejín od stavu závislého na prírode, až po stav slobody.² Človek bol, rovnako ako ostatné živé tvory, ovládaný inštinktom a odlišoval sa od nich svojou dispozíciou pre racionalitu, ktorú však nemusel začať uskutočňovať, a mohol ostať v rovnakom stave ako zvieratá. Neskúsený človek počúval prírodu a vodilo sa mu dobre, zvedavosť ho však priviedla k tomu, aby začal objavovať sám seba ako rozumnú bytosť a stal sa nezávislým na prírode (Kant 1996a, 76). Kant dodáva, že dejiny prírody sa „začínajú dobrom, lebo sú dielom božím, dejiny slobody sa však začínajú zlom, lebo sú ľudským dielom“ (ibidem, 81).

² Pozri bližšie Belás (1994).

Fackenheim komentuje tento vstup človeka do dejín ako „krok bezhraničnej vznešlosti, ale zároveň s bezhraničným nebezpečenstvom“ (1957, 386).

Otázke človeka v spoločnosti a dejinách sa Kant venuje aj v spise *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle* (1784), kde sa dostáva k človeku, ktorý by mal všetko svoje poznanie, chápanosť, chytrosť, aj dobrotivú vôľu vytvárať zo seba samého, a ako svoje vlastné dielo, pričom ho čaká „celá armáda trampôt“ (Kant 1996b, 60), keďže sa musí sám vypracovať tak, aby bol tohto života hoden. Je teda nútený k vytváraniu kultúry, ktorá je dlhodobým generačným procesom, a postupným zdokonaľovaním rozumu a slobody je schopný sebaurčenia – znamená to, že pravidlá svojho života musí hľadať sám v sebe a zároveň si ich musí aj vytvárať. Vďaka týmto predispozíciám, a neskôr aj vlastným schopnostiam, snáď bude môcť ľudský rod, nádeja sa Kant, po veľmi dlhom procese, postupne dospieť k úplnému rozvoju svojich vlôh. Kant popisuje antagonizmus, ktorý využíva príroda, a tým je *nedružná družnosť* (*ungesellige Geselligkeit*) ľudí, „t. j., ich sklon vstupovať do spoločnosti, spájajúci sa však s plným odporom, ustavične hroziacim túto spoločnosť rozdeliť“ (ibidem, 61). Problémom sú ale ľudia. Na jednej strane majú sklony spolčovať sa a komunikovať medzi sebou, na druhej strane sa chcú zo spoločnosti vydeľovať (izolovať), aby dosiahli určité postavenie medzi ostatnými – aby vynikli. Kant poznamenáva, že človek je „hnaný ctibažnosťou, panovačnosťou alebo chamtivosťou dosiahnuť určité postavenie medzi svojimi druhmi, ktorých síce nemôže *zniest'*, ale ktorých sa ani nemôže *vzdat'*“ (ibidem). Zároveň sa robia prvé ozajstné kroky od surovosti ku kultúre a rozvíjajú sa talenty, vytvára vkus a začína sa s osvetou spôsobu myslenia. Práve vďaka nedružnej družnosti sa podľa Kanta uskutočňujú prvé kroky od zvieracej surovosti ku kultúre (ibidem), čo predstavuje v jeho chápaní dejín naozaj významný moment – začína tu totiž uvažovať o šanci na súhlas s vytvorením spoločnosti ako morálneho celku. U človeka dochádza k realizácii rozumu a slobody, ale „tie *sú* rozumom a slobodou, len ak ich sám človek rozvíja“ (Fackenheim 1957, 394), takže ľudské činy musia byť hodnotené ako javy slobodnej vôle.

Za najväčší problém ľudského druhu Kant považuje dosiahnutie všeobecnej, právom sa riadiacej občianskej spoločnosti (Kant 1996b, 62), ktorej podmienkou je sloboda, v ktorej príroda dosahuje svoj najvyšší úmysel s ľudstvom a „v ktorej sa na najvyššom možnom stupni spája sloboda pod vonkajšími zákonmi s nevyvrátiteľnou mocou, t. j. úplne spravodlivé občianske zriadenie“ (ibidem, 63). Občiansky stav chápe Kant jedine ako stav právny a *a priori* založený na troch princípoch: 1) na *slobode* každého člena spoločnosti ako *človeka*; 2) na *rovnosti* každého so všetkými ostatnými ako *poddaného*³; a napokon 3) na *samostatnosti* každého člena politického

³ Ľudia sú si rovní ako poddaní, ktorí počúvajú zákon.

spoločenstva ako *občana* (Kant 1999a, 68 – 69). Tretí princíp *samostatnosti občana*, t. j. spoluzákonodarcu, zaručuje, že každý, kto má hlasovacie právo, sa na tomto procese môže zúčastniť, a nazýva sa občanom – takýto človek je svojím vlastným pánom (*sui iuris*) (Kant 1999a, 70).

Ak u Kanta hovoríme o vývoji dejín ľudstva, v nich sa ako najdôležitejšia súčasť fungovania celého systému prejavuje práve onen človek, ktorý je svojím vlastným pánom a je zodpovedný sám za seba v zmysle toho, čo zo seba vytvorí. Je autonómnou bytosťou, zodpovednou za svoje konanie, slobodnou v rozhodovaní a schopnou uvedomenia si nielen svojej slobody, ale aj uznania rovnakej slobody iných ľudí. Isaiah Berlin vo svojej štúdii *Dva pojmy slobody* píše, že Kant

[...] trval dôsledne na tom, že to, čo činí ľudí slobodnými, nie je konanie na spôsob sebazdokonalenia, ku ktorému by ľudia mohli byť prinútení, ale ľudia činí slobodnými poznanie toho, prečo tak majú konať, čo nikto nemôže urobiť za druhého, ani v jeho mene (Berlin 1997, 80).

V Kantovej filozofii dejín je ľudská aktivita kľúčovým faktorom riadiacim dejinný rozvoj. Yirmiyahu Yovel píše:

Dejiny sú procesom, v ktorom by sa malo najvyššie dobro uskutočňovať, a v ktorom slobodná formujúca aktivita pretvára daný svet na nový, morálny svet. Dejinný účel slúži aj ako stred, ktorý zjednocuje zámery a činy všetkých jednotlivých morálnych činiteľov a všetkých oblastí kolektívnej tvorivosti, ako je právo, politika a vzdelanie, [...] pričom sa myšlienky najvyššieho dobra a dejín stávajú systematickým vrcholom celého Kantovho kritického úsilia (Yovel 1980, 31).

V tomto historickom zmysle je najvyššie dobro najkomplexnejším princípom a prekračuje hranice povinnosti jednotlivca. Yovel upozorňuje, že u Kanta je vo formálnom stave morálky jednotlivec donútený robiť izolované skutky. Cnosť sa prezentuje, aby začlenila tieto skutky do rámca celej osobnosti, čím je založený osobný mravný cieľ. Na druhej strane je najvyššie dobro, ktoré je aj cnosťou ľudstva a prírody vo všeobecnosti. Jednotlivec, od ktorého sa vyžaduje, aby uskutočňoval najvyššie dobro, sa nemôže uspokojiť s konaním na formálnom základe kategorického imperatívu, zatiaľ čo by odmietal prírodu a ignoroval svet. Musí do nich zasahovať a starať sa o ich dokonalosť. Jadrom Kantovho najvyššieho dobra je teda mravná spoločnosť, chápaná z dvojakeho pohľadu – vnútorného sklonu a vonkajšej inštitúcie (Yovel 1980, 74). Podľa Yovela z Kantovho chápania dejín vyplýva, že rozumný človek už nemôže uniknúť svojej súkromnej morálke alebo len reagovať na niektoré morálne problémy,

ktoré sa v živote vyskytujú, ale musí iniciovať aj globálne zmeny vo svete – etické, politické a výchovné reformy – ktorým ide v konečnom dôsledku o dobrý svetový poriadok ako celok (ibidem, 269). U Kanta je seba porozumenie nevyhnutným predpokladom rozumového konania, a nie jeho výsledkom. Yovel to vysvetľuje tak, že človek po prvý raz chápe význam svojich vlastných dejín, a tým sa stáva vedomým si obrovskej – dokonca nekonečnej – dejinnej úlohy, ktorá pred ním stále leží: formovať svet ako najvyššie dobro. Povinnosť snažiť sa o najvyššie dobro znamená, že osoba by mala robiť dobrým nielen seba, ale že by mala robiť dobrým aj svet. Mala by presahovať limity svojej osobnej morálky a postulovať, ako subjekt morálneho pokroku, nielen svoju vlastnú osobnosť, ale aj celý svet (ibidem, 270).

Kantovo uvažovanie o dejinách teda nevyhnutne vedie k navrhnutiu podmienok pre vznik svetoobčianstva a večného mieru ako regulatívneho princípu. Každý jednotlivec je v politickom kontexte síce občanom určitého štátu, ale zároveň, v kultúrnom kontexte, je občanom sveta (Castillo 2008, 129). Zároveň, ako sa pokúsila ukázať prvá časť tohto príspevku, je v súvislosti so svetoobčianstvom nevyhnutné uvažovať o potrebe výchovy k svetoobčianstvu, ktorá sa podieľa na celkovom rozvoji osobnosti jednotlivca – človeka, ktorý chápe seba samého ako autonómnu, racionálnu a zároveň morálnu a zodpovednú bytosť. Každý človek takýmto spôsobom zohráva dôležitú úlohu v účasti na rozvoji ľudstva, a vďaka aktívnemu zapojeniu sa jednotlivcov do tohto procesu, je potom pokrok ľudstva priamo závislý na výchove. Alice Pinheiro Walla, zdôrazňujúc úlohu aktívneho občianstva u Kanta,⁴ upozorňuje, že aktívne občianstvo teda nevyžaduje iba občiansku, ale aj svetoobčiansku výchovu (2018, 339). Podľa Kanta je výchova, spolu s umením vlády, najťažším ľudským vynálezom a hovorí o nej, že – ako umenie – je súčasťou ľudskej kultúry a nie vecou prirodzeného inštinktu. Ľudia sú pre Kanta kultúrou formované bytosti, ktoré musia vytvárať inštitucionálne štruktúry republikánskych vlád a tie by zasa mali vytvoriť medzinárodnú federáciu na základe svetoobčianskeho práva, zriaďujúcu stav mieru medzi národmi a posilňujúcu slobodu v rámci každého štátu. Existencia vojny je však jasnou známkou toho, že cieľ politických dejín sa ešte nedosiahol, aj keď v závere spisu *K večnému mieru* formuluje myšlienku vyjadrujúcu istý optimizmus:

Ak je povinnosťou, ak je zároveň odôvodnenou nádejou uskutočnenie stavu verejného práva, hoci len v približovaní postupujúcom donekonečna, tak *večný mier*, ktorý nasleduje po doteraz nesprávnych takzvaných uzavretiach mieru (vlastne prímeriach), nie je prázdnu ideou, ale úlohou, ktorá, keď sa

⁴ Pozri aj Zákutná (2015).

rieši postupne, ustavične sa blíži k svojmu cieľu (lebo obdobia, v ktorých sa dejú rovnaké pokroky, sa, dúfajme, stále skracujú) (Kant 1996c, 56).

Tejto idei večného mieru je možné priblížiť sa prostredníctvom svetoobčianskeho práva a zároveň je to stav, ktorý je vytvorený vďaka zákonom a ku ktorému sa dá priblížiť prostredníctvom politických princípov. Je však zjavné, že idea dosiahnutia mieru je veľmi ťažko (ak vôbec) uskutočniteľná, a vždy bude v politickom konaní potreba práva, ktoré dohliada na to, aby bolo možné sa jej aspoň približovať. Kant teda predstavil svetoobčianske právo ako ďalšiu oblasť práva, v ktorom majú svoje práva štáty aj jednotlivci, pričom je dôležité podotknúť, že jednotlivci majú tieto práva ako občania sveta, a nie ako občania jednotlivých štátov. Eva Zelizňaková, analyzujúc univerzálnosť svetoobčianskeho práva u Kanta, píše, že jeho dôraz na to, že skutočnými tvorcami svetovej republiky sú jednotlivci, nie je samoúčelný a zdôvodňuje to tak, že „[j]ednotlivci sa prejavom spoločnej, všeobecnej vôle spájajú do štátov, štáty fungujú na základe tejto všeobecnej vôle, vyjadrením všeobecnej vôle má byť preto v konečnom dôsledku aj vytvorenie svetového štátu“ (2017, 65). Podobne aj Fine (2011) Kantovu teóriu svetoobčianstva (opierajúcu sa o ideu republikánskej formy vlády) lokalizuje do oblasti práva, keďže základným cieľom Kantových úvah bolo ukončiť vojny a nastoliť večný mier ako *najvyššie politické dobro*. Právu sa v tomto smere musí podrobiť každá politika, predovšetkým medzinárodná. Ľubomír Belás sa pýta, prečo je pre Kanta večný mier tým najvyšším politickým dobrom a uvádza odpoveď, že

[v]ečný mier je najvyšším politickým dobrom preto, lebo vedie k približovaniu sa takého mysleného stavu, ktorý možno dosiahnuť len postupnými reformami, zohľadňujúcimi existujúce podmienky politického konania; a tiež preto, lebo konajúci nesú zodpovednosť [...] za *skutočné* približovanie sa k cieľu (Belás 2008, 135).

Kant teda považuje dejiny za racionálne a vedomé úsilie ľudí. Sú pre neho procesom, ktorým človek pretvára svoj svet na svet morálny, a sú to práve dejiny, v ktorých dochádza aktivitou človeka k syntéze prírody a ľudskej slobody. Úvahy o najvyššom politickom dobre majú však zmysel iba vtedy, keď ľudia pochopia dôležitosť orientácie na budúcnosť.

4. Záver

Ako si je možné, podľa Kanta, predstaviť človeka – svetoobčana, ktorému záleží na budúcnosti? Určite nie ako človeka, ktorý by strácal zo zreteľa svoje korene, pôvod, kultúrne dedičstvo alebo príslušnosť k štátu. Ide skôr o morálnu bytosť podieľajúcu

sa na svetoobčianskej ideii, o človeka, ktorý je účelom sám osebe, pretože vo svojej osobe predstavuje ľudstvo. Margit Ruffing v tejto súvislosti píše, že len zo seba-porozumenia človeka ako bytosti schopnej morálky, ktorá robí zo slobodnej vôle základ svojho konania, môže vzísť politika, ktorá považuje jednotlivcov za súčasť a reprezentantov celku, a nepovažuje ich len za skorumpované stádo voličov, a mravná výchova v teórii, podľa nej, znamená u Kanta „formovanie“ občana sveta v praxi (2012, 10 – 11).

Kant považoval stav človeka, ktorý si uvedomuje, že je súčasne občanom nejakého národa a členom spoločnosti svetových občanov, za najušľachtilejšiu ideu, ktorú môže človek považovať za svoj cieľ, ktorý ľudstvo nasmeruje k stavu večného mieru a spravodlivej spoločnosti. Z antropologického hľadiska ide o formu seba-porozumenia, že celkový pokrok je individuálne podmienený. Človek je, v súlade so svetoobčianskou ideou, obyvateľom tejto planéty ako slobodne zmýšľajúca a konajúca osoba. Nepodíeľa sa len na stave vecí verejných, ale chápe samého seba i všetkých ostatných ľudí ako občanov sveta, predstaviteľov ľudstva. Kľúčovou zložkou je tu morálne formovanie človeka, ktoré má priamy vplyv na seba-porozumenie človeka, ktorý dokáže myslieť samostatne a zároveň je schopný rozhodovať sa v prospech spoločenstva.

Literatúra

- BELÁS, E. (1994): Kantova filozofia dejín a praktický rozum. *Filozofia*, 49 (2), 72 – 77.
- BELÁS, E. (2008): Kant a problém politiky. *Filozofia*, 63 (2), 131 – 143.
- BERLIN, I. (1997): Dva pojmy slobody. In: Kis, J. (ed.): *Současná politická filosofie*. Praha: Oikymen, 47 – 99.
- CASTILLO, M. (2008): Kantov kozmopolitizmus dnes. In: Belás, E. – Andreanský, E. (eds.): *Človek – dejiny – kultúra II*. Prešov: FF PU v Prešove, 129 – 140.
- CAVALLAR, G. (2014): Res publica: Kant on Cosmopolitical Formation (Bildung). *Studia Philosophica Kantiana*, 3 (1), 3 – 22.
- CAVALLAR, G. (2015): *Kant's Embedded Cosmopolitanism: History, Philosophy and Education for World Citizens*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- DELIGIORGI, K. (2005): *Kant and the Culture of Enlightenment*. New York: State University of New York Press.
- FACKENHEIM, E. L. (1957): Kant's Concept of History. *Kant-Studien*, 48 (1-4), 381 – 398. DOI: <https://doi.org/10.1515/kant.1957.48.1-4.381>
- FINE, R. (2011): *Kosmopolitismus: Základní ideje globálního uspořádání*. Praha: Filosofia.
- KANT, I. (1803): *Immanuel Kant über Pädagogik*. Rink, F. Th. (ed.). Königsberg: Friedrich Nicolovius. AA Band IX (AA 9).
- KANT, I. (1900ff): *Gesammelte Schriften*, Ausgabe der Preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin: Walter de Gruyter.
- KANT, I. (1993): Odpověď na otázku: Co je to osvícenství? *Filosofický časopis*, 41 (3), 381 – 390.
- KANT, I. (1996a): Domnělý začátek lidských dejín. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 74 – 90.

- KANT, I. (1996b): Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 57 – 73.
- KANT, I. (1996c): K večnému mieru. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 9 – 56.
- KANT, I. (1999a): *K večnému míru. O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. Praha: Oikoymenh.
- KANT, I. (1999b): Správa o príprave prednášok na zimný semester 1765 – 1766. *Filozofia*, 59 (1), 48 – 53.
- KANT, I. (2002): Co znamená orientovat se v myšlení? *Filozofický časopis*, 50 (1), 157 – 168.
- PINHEIRO WALLA, A. (2018): Kant on Cosmopolitan Education for Peace. *Con-Textos Kantianos: International Journal of Philosophy*, 7 (1), 332 – 347. DOI: 10.5281/zenodo.1299176
- RUFFING, M. (2012): Moral Bildung and Cosmopolitanism According to Kant. *Studia Philosophica Kantiana*, 1 (1), 9 – 21.
- YOVEL, Y. (1980): *Kant and the Philosophy of History*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- ZÁKUTNÁ, S. (2015): Philosophy of History of Adam Ferguson and Immanuel Kant. *Estudos Kantianos*, 3 (1), 75 – 82. DOI: <https://doi.org/10.36311/2318-0501/2015.v3n01.5121>
- ZELIZŇAKOVÁ, E. (2017): Problém inštitucionalizácie a univerzálnosti svetoobčianskeho práva. *Studia Philosophica Kantiana*, 6 (2), 61 – 72.

Štúdia je výstupom riešenia projektu VEGA č. 1/0537/21 *Umenie života v kontexte filozofickej praxe*.

Sandra Zákutná
Prešovská univerzita v Prešove
Filozofická fakulta
Inštitút filozofie
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
Slovenská republika
e-mail: sandra.zakutna@unipo.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6604-9374>